

تاریخ دریافت مقاله: ۹۵/۵/۶

تاریخ تصویب مقاله: ۹۶/۱۰/۱

رابطه امید به زندگی، نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه مدارس شیرآباد و مرکز شهر زاهدان

دکتر علی عرب*

چکیده

دوره نوجوانی یکی از حساس‌ترین و بحرانی‌ترین دوره‌های رشد هر انسان بوده که به علت بی‌ثباتی در وضعیت روانی ممکن است تصمیم‌گیری‌های فرد به رفتارهای خطرناک منتهی شود. هدف اصلی این پژوهش، بررسی رابطه امید به زندگی با نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد مخدر در میان دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه مدارس منطقه حاشیه‌نشین شیرآباد و مرکز شهر زاهدان بود. هدف فرعی پژوهش، مقایسه دانش‌آموزان مدارس شیرآباد و مرکز شهر از لحاظ متغیرهای پژوهش بود و روش پژوهش، توصیفی از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش، کلیه دانش‌آموزان شیرآباد و مدارس ناحیه دو مرکز شهر زاهدان بودند که از میان آن، تعداد ۲۰۰ نفر از دانش‌آموزان (۱۰۰ دانش‌آموز از شیرآباد و ۱۰۰ دانش‌آموز از مرکز شهر) با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای به‌عنوان مشارکت‌کنندگان در پژوهش انتخاب شدند. ابزارهای پژوهش شامل پرسشنامه سنجش نگرش به رفتارهای بزهکارانه (فضلی، ۱۳۸۹) و

* استادیار گروه روانشناسی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه سیستان و بلوچستان
aliarab@edpsy.usb.ac.ir

پرسشنامه امید (میلر و پاورز، ۱۹۹۸) بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری ضریب همبستگی پیرسون، تحلیل رگرسیون و آزمون تی مستقل استفاده شد. نتایج نشان داد که بین امید به زندگی با نگرش منفی به رفتار بزهکارانه، رابطه مثبت و با نگرش مثبت به رفتار بزهکارانه، رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد ($p \leq 0/001$). علاوه بر این، نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که امید به زندگی به ترتیب ۲۹، ۶ و ۳۳ درصد از واریانس تجربه مصرف مواد، نگرش مثبت و منفی به مواد را تبیین می‌کند. همچنین نتایج این پژوهش نشان داد که بین میانگین نمرات دانش‌آموزان شیرآباد و مرکز شهر در مقیاس‌های تجربه مصرف مواد، نگرش منفی و مثبت به مواد و امید به زندگی تفاوت معناداری وجود دارد ($p \leq 0/001$)؛ بنابراین براساس یافته‌های این پژوهش می‌توان با برگزاری کلاس‌ها و کارگاه‌های آموزشی در مدارس در زمینه افزایش امید به زندگی و امیدواری، سلامت جسمانی و روانی دانش‌آموزان را بهبود بخشید.

واژه‌های کلیدی: امید به زندگی، تجربه مصرف مواد، نگرش به رفتار بزهکارانه.

مقدمه

دوران بلوغ و نوجوانی یکی از حساس‌ترین دوره‌های زندگی به‌شمار می‌رود. در این دوره سنی، خصوصیات از قبیل تشخیص‌طلبی، اعلام استقلال، مخالفت‌جویی، خودنمایی، تبعیت از گروه‌های مرجع و ده‌ها صفت دیگر بروز می‌کند. دوره جوانی نیز زمان بحران و شورش است. جوان با دارا بودن ویژگی خاص خود به دنبال هیجان است و در این راه اغلب به بیراهه کشیده می‌شود (احمدی، ۱۳۹۲). نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که نوجوانان و جوانان، بیشتر از گروه‌های سنی دیگر در معرض خطر اعتیاد قرار می‌گیرند. از آن‌رو که دامنه علل گرایش به اعتیاد و دامنه و گستردگی عوارض ناشی از آن بسیار وسیع و فراگیر است، پیشگیری، شناسایی و از بین بردن علل گرایش به اعتیاد ضروری است؛ زیرا همان‌گونه که مطرح شد، پیامدهای ناشی از اعتیاد بسیار خانمان‌سوز و بنیان‌برافکن هستند و درمان پس از اعتیاد نسبت به پیشگیری کاری به صرفه نخواهد بود. البته این بدان معنا نیست که افراد معتاد را درمان نکنیم، بلکه بدان معناست که پیش از ایجاد اعتیاد در فرد، زمینه‌های گرایش به آن

شناسایی شوند و با استفاده از مطالعات کارشناسانه در ابعاد و تخصص‌های گوناگون، در از بین بردن زمینه‌ها تلاش شود (آرمانی، ۱۳۹۲).

اعتیاد را به عادت کردن، خو گرفتن و خود را وقف عادت‌های نکوهیده کردن معنا کرده‌اند، به عبارت دیگر تسلیم به ماده مخدر که از نظر جسمی و یا اجتماعی زیان‌آور شمرده می‌شود، اعتیاد نام دارد (قادری، ۱۳۹۱). بنا بر تعریف سال ۱۹۵۰ سازمان ملل متحد، اعتیاد به مواد مخدر عبارت است از مسمومیت تدریجی یا حادی که به علت استعمال مداوم یک دارو اعم از طبیعی یا ترکیبی ایجاد می‌شود و به حال شخص و اجتماع زیان‌آور است (سنجری، ۱۳۹۰).

پیامدهای اعتیاد جامعه، فرد و خانواده را از نظر اقتصادی، اجتماعی، روانی و جسمی دربر می‌گیرد. در هر جامعه‌ای نیروی فعال و جوان به عنوان یکی از ذخایر و سرمایه‌های آن جامعه محسوب و مطرح می‌شود و در عمل نیز چرخه فعالیت‌های مختلف پیکره اجتماع به طور مستقیم و غیرمستقیم متکی به نیروهای فوق است که متأسفانه قشر وسیعی از جوانان و نوجوانان ما اکنون گرفتار اختاپوس اعتیاد شده‌اند که آنان را در کام خویش فرومی‌برد و توان حرکت و فکر را از آنان می‌گیرد و هستی را از آنها ساقط می‌کند (عباس‌زاده، ۱۳۹۲).

یکی از متغیرهایی که می‌تواند در نوجوانان باعث گرایش به مواد مخدر گردد، احساس ناامیدی و کاهش امید به زندگی است. امیدواری نقش مؤثری در کاهش گرایش به مصرف مواد مخدر در نوجوانان دارد (حبیبی، حسین‌زاده عریانی و حسینی، ۱۳۹۵).

به نظر می‌رسد که امیدواری در تمام ابعاد زندگی ضروری باشد. امید به معنای توانایی باور به داشتن احساس بهتر در آینده است که با نیروی نافذ خود، تحریک‌کننده فعالیت فرد است تا بتواند تجربه‌های نو کسب کند و نیروهای تازه‌ای را در فرد ایجاد کند (پورمحمدرضا تجریشی، آشوری و جلالی آب‌کنار، ۲۰۱۳). امید به عنوان یکی از منابع

مقابله انسان عمل می‌کند. برخلاف دیدگاه ساکس و گرومن^۱ (۲۰۱۱) که ویژگی انفعالی برای آن در نظر می‌گیرند و آن را به مانند دارونما در سازگاری با مشکلات و حتی بیماری‌های صعب‌العلاج می‌داند، امید می‌تواند به عنوان یک عامل شفا دهنده، چندبُعدی، پویا و قدرتمند توصیف شود و نقش مهمی در سازگاری با فقدان داشته باشد. داشتن نگرش مثبت و امید به فرد جرأت می‌دهد که با شرایط خویش مواجه شود و ظرفیت غلبه بر آن‌ها را افزایش دهد. اشنايدر^۲ (۲۰۰۲) معتقد است که امید، ویژگی فعالی است که در برگیرنده داشتن هدف، قدرت برنامه‌ریزی و اراده برای دستیابی به هدف، توجه به موانع، رسیدن به هدف و توانایی رفع آن‌هاست (یاوری و همکاران، ۲۰۱۵).

یکی دیگر از متغیرهای مهم همراه با اعتیاد، مسئله بزهکاری نوجوانان است که یکی از عمده‌ترین مسائل پیش‌روی جوامع امروز اعم از توسعه‌یافته و در حال توسعه است. گسترش برخی از انواع بزهکاری مانند مصرف مواد مخدر، خرابکاری و فرار از مدرسه در بین نوجوانان سبب شده است تا تبیین بزهکاری و کشف عوامل مؤثر بر آن مورد توجه محققان قرار گیرد و تحقیقات تجربی متعددی در این راستا انجام شود (علی‌وردی‌نیا و آرمان‌مهر، ۱۳۸۷).

نگرش مانند هر مفهوم دیگری دارای تعاریف متعددی است. در تعریفی ترکیب شناخت‌ها، احساس‌ها، و آمادگی برای عمل نسبت به یک چیز معینی، نگرش شخص نسبت به یک موضوع اجتماعی است (عباس‌زاده، ۱۳۹۲). تعاریف متعددی دیگری نیز از این مفهوم ارائه شده است که همگی دارای فصل مشترکی هستند و به این نکته اشاره دارند که نگرش یک حالت درونی است که آمادگی برای عمل ایجاد می‌کند. در یک نتیجه‌گیری کلی می‌توان گفت، نگرش یک مفهوم چندبُعدی شامل عناصر شناختی، عاطفی و رفتاری

^۱ . Saks & Gruman

^۲ . Snyder

است که نحوه رفتار افراد را تعیین می‌کند و هر نگرشی دارای موضوع خاصی است که این موضوع می‌تواند افراد، اشیاء رویدادها و حتی خود فرد باشد (فلاح چای، ۱۳۸۸).

آگاهی از نگرش و دانش و اطلاعات افراد خصوصاً در زمینه اعتیاد و سوء مصرف مواد، تا حد زیادی پیش‌بینی رفتارها را فراهم می‌سازد. البته روشن است که رفتارها از عوامل متعددی ناشی شده و شرایط و موقعیت‌های گوناگونی در شکل‌گیری و تعدد آن‌ها مؤثر است؛ اما همه این عوامل و شرایط، رفتار را در بستری همساز با نگرش‌ها جهت می‌دهند و با مرور زمان و استمرار عمل برخی از تعارضات بدوی نیز، که معمولاً میان این دو واقع می‌شود، جای خود را به سازگاری و التیام می‌دهند؛ اگرچه بعید نیست که در برخی افراد یا گروه‌ها براساس بعضی رفتارها و تحت شرایط و اوضاع و احوال خاص فرهنگی-اجتماعی، این تعارض میان رفتار و دانش به صورت ریشه‌ای همواره باقی بماند. درحقیقت، امکان پیش‌بینی درست رفتار براساس دانش و اطلاعات افراد، به میزان همسازی میان این دو بستگی دارد (ذکر، ۱۳۹۴).

نتایج یافته‌های میلر^۱ (۲۰۱۵) نشان داد، گرایش به سمت مواد در فرزندان که دارای پدر و مادر معتاد هستند، بیشتر از فرزندان است که دارای پدر و مادر سالم هستند. علاوه بر این، یافته‌های کیم، کواک و یان^۲ (۲۰۱۰) نشان داد شیوع مصرف مواد و نگرش به رفتارهای بزهکارانه در بین نوجوانان و جوانانی که کمتر از سوی والدین هدایت و نظارت می‌شوند، بالاتر از نوجوانان عادی است. نتایج یافته‌های رزمخواه، پاکزاد و احقر (۱۳۹۲) نشان داد که بین خرده‌مقیاس‌های سلامت روان (اضطراب و بی‌خوابی، افسردگی و خیم، عملکرد نامطلوب اجتماعی و نشانه‌های بدنی) با نگرش به رفتارهای بزهکارانه در نوجوانان و جوانان رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

^۱ . Miller

^۲ . Kim, Kwak, & Yun

اکبری احمد محمودی و جعفری هرندی (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی و مقایسه خودکارآمدی با گرایش به مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان تک‌والد و عادی شهرستان شهرکرد» دریافتند که گرایش دانش‌آموزان تک‌والدی به سمت مصرف مواد مخدر زیادتر از دانش‌آموزان عادی است.

موسوی مقدم، ایمان‌زاد، توان، سایه‌میری و امینی (۲۰۱۴) در پژوهش خود دریافتند که عواملی همچون امیدواری به زندگی و عقاید مذهبی باعث کاهش رفتارهای پرخطر در بین دانش‌آموزان می‌شود. یافته‌های صفاری‌نیا و امینی (۲۰۱۵) نشان داد که بین دو گروه از دانش‌آموزانی که از وضعیت اقتصادی و اجتماعی متفاوتی برخوردار هستند، در امیدواری به زندگی و سلامت روان تفاوت معنی‌داری وجود دارد؛ به عبارت دیگر دانش‌آموزانی با وضعیت اقتصادی و اجتماعی بالاتر در مقایسه با دانش‌آموزان دارای وضعیت اقتصادی و اجتماعی پایین‌تر، دارای سلامت روان بالاتر و امیدواری بیشتری نسبت به زندگی هستند. پژوهش فتوحی (۱۳۹۴) نشان داد که بین گرایش به مواد مخدر با نگرش به مصرف مواد در دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. علاوه بر این نتایج نشان داد که ۳۶ درصد واریانس گرایش به مواد مخدر به وسیله نگرش به مصرف مواد تبیین می‌شود. نتایج پژوهش موسوی مقدم، ارجمندی، خبیرزاده، نادری و شکری (۲۰۱۶) نشان داد که بین امیدواری به زندگی، نگرش به مصرف مواد، سلامت روان با عقاید مذهبی در دانش‌آموزان، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

ذکر (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت عنوان بررسی رابطه نگرش با گرایش به مواد مخدر در میان دانش‌آموزان مقطع دبیرستان شهر تهران، دریافت که میان نگرش، عملکرد و رفتارهای بزهکارانه افراد، رابطه‌ای مستحکم وجود دارد و افراد براساس نوع باوری که نسبت به مواد مخدر دارند یا به مصرف آن روی می‌آورند و یا این که مصرف مواد را ترک می‌کنند. علاوه بر این در افراد معتاد نوع نگرش آن‌ها به مواد می‌تواند بر میزان گرایش به مواد مخدر و عملکرد و رفتارهایشان تأثیر داشته باشد.

کوپاک، وارتانیان، هافمن و هانت^۱ (۲۰۱۴) نشان دادند که بین مصرف مواد مخدر با رفتارهای بزهکارانه ارتباط مثبت و معنی‌داری وجود دارد، علاوه بر این رفتارهای بزهکارانه با خشونت در افراد وابسته به مواد نیز ارتباط دارد. نتایج یافته‌های موری^۲ (۲۰۱۵) نشان داد که بین رفتارهای مجرمانه و گرایش به مصرف مواد مخدر رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. پژوهش والترز^۳ (۲۰۱۶) نشان داد که بین وابستگی به مواد مخدر و رفتارهای مجرمانه رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. نتایج پژوهش نقش‌بندی، شریفی و محمدزاده (۱۳۹۵) نیز نشان داد که بین امیدواری، اعتیاد و گرایش به رفتارهای بزهکارانه رابطه مستقیم و معنی‌داری وجود دارد.

با توجه به اینکه نوجوانان به‌علت دارا بودن حس کنجکاوی و نیاز به خطر کردن (خواه برای اثبات شجاعت و شهامت خود و یا به‌خاطر خودنمایی و تحت‌تأثیر قراردادن همسالان) احتمال بیشتری دارد که به تجربه کردن مواد مخدر بپردازند؛ از طرف دیگر، آن‌ها ممکن است به دلیل تعامل با افرادی که به‌نوعی با مواد مخدر در ارتباط هستند و یا با تماشای فیلم‌هایی که صحنه‌های استفاده از مواد مخدر را به نمایش می‌گذارند، نگرش مثبتی نسبت به مواد مخدر پیدا کنند، ضروری است که در جهت کاهش تقاضا و ایجاد نگرش‌های منفی در آنان در ابتدای امر از نگرش‌های آن‌ها آگاهی یابیم، به‌نحوی که تعیین شود، نگرش نوجوانان نسبت به اثرات جسمانی، روانی و اجتماعی مواد مخدر چگونه است. تصورات آنان درباره خطرات مواد مخدر چیست و صرف‌نظر از اثرات و خطرات مواد مخدر تمایل آنان به مصرف مواد مخدر در چه حدی است و از این طریق گام مهمی در جهت پیشگیری از این پدیده شوم و هدررفتن نیرو و منابع انسانی برداشته شود؛ همچنین موضوعی که

^۱ . Kopak, Vartanian, Hoffmann, & Hunt

^۲ . Murray

^۳ . Walters

می تواند نقش پیش‌بینی‌کننده‌ای در زمینه رفتارهای بزهکارانه و گرایش به سمت مواد مخدر داشته باشد، امید به زندگی است که در این امر می‌تواند مؤثر باشد.

از سویی رشد شتابان شهرنشینی و افزایش مهاجرت روستاییان به شهرها، مسئله حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی را پدید آورده و به تناسب، موجب گسترش ناهنجاری‌هایی در شهرها شده است؛ بنابراین، شناخت نقش حاشیه‌نشینی در بروز انواع آسیب‌های اجتماعی از اهمیت خاصی برخوردار است؛ چراکه امروزه در کشورهای جهان سوم یکی از معضلات شهرنشینی، حاشیه‌نشینی و آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن است که گرایش به سوء مصرف مواد یکی از این آسیب‌هاست. گسترش حاشیه‌نشینی در شهر زاهدان و اسکان جمعیت غیرشهری در آن، به افزایش ناهنجاری‌های رفتاری در این بخش از شهر انجامیده است. یکی از عمده مناطق حاشیه‌نشین شهر زاهدان شیرآباد است.

با عنایت به افزایش گرایش نوجوانان به سوء مصرف مواد و پیامدهای ناشی از آن و نقش پیش‌بینی‌کننده امید به زندگی در رفتارهای بزهکارانه و گرایش به مواد مخدر و با در نظر گرفتن نقش حاشیه‌نشینی در بروز آسیب‌های اجتماعی، هدف اصلی این پژوهش بر آن قرار گرفت که نقش پیش‌بینی‌کنندگی امید به زندگی را برای ابعاد نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد مخدر در میان دانش‌آموزان دوره متوسطه زاهدان مورد بررسی قرار دهد. هدف فرعی پژوهش نیز مقایسه دانش‌آموزان منطقه شیرآباد و مرکز شهر زاهدان از لحاظ امید به زندگی، نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد تعیین شد.

بر اساس اهداف پژوهش، سؤالات پژوهشی عبارت‌اند از:

- ۱- آیا امید به زندگی، پیش‌بینی‌کننده ابعاد نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه زاهدان است؟
- ۲- آیا امید به زندگی، نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد در بین دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه منطقه شیرآباد و مرکز شهر زاهدان تفاوت دارد؟

روش

طرح پژوهش: با توجه به هدف اصلی پژوهش که بررسی رابطه امید به زندگی، نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد مخدر در میان دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه مدارس شیرآباد و مرکز شهر زاهدان است، این پژوهش از نوع توصیفی-همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانش‌آموزان مدارس شیرآباد به تعداد ۶۰۰ نفر و مدارس ناحیه دو مرکز شهر به تعداد ۲۰۳۰ نفر تشکیل می‌داد. از این جامعه با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران (دلاور، ۱۳۹۲) و روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، ۲۰۰ دانش‌آموز (۱۰۰ نفر از منطقه شیرآباد و ۱۰۰ نفر از مرکز شهر) به‌عنوان مشارکت‌کنندگان در پژوهش انتخاب شدند. به این ترتیب که ابتدا فهرست دبیرستان‌های منطقه شیرآباد و ناحیه دو شهرستان زاهدان تهیه و از بین آن‌ها ۵ دبیرستان در هر منطقه به‌صورت قرعه‌کشی انتخاب و سپس از هر دبیرستان ۵ کلاس درس به‌صورت قرعه‌کشی انتخاب شدند. از ۵۰ کلاس از هر کلاس ۴ دانش‌آموز به‌صورت تصادفی ساده (قرعه‌کشی) انتخاب شدند. قبل از اجرای پژوهش، هدف از انجام پژوهش به دانش‌آموزان توضیح داده شد و پس از جلب رضایت آن‌ها برای شرکت در پژوهش، پرسشنامه‌ها برای جمع‌آوری داده‌ها بین دانش‌آموزان توزیع شد.

ابزار پژوهش: ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش عبارت‌اند از: پرسشنامه سنجش نگرش به رفتارهای بزهکارانه: این پرسشنامه با هدف سنجش نگرش به رفتارهای بزهکارانه توسط فضلی در سال ۱۳۸۹ برای نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ سال تهیه شده است و ۲۸ گویه دارد. پاسخ به هر گویه براساس طیف درجه‌بندی چهارگزینه‌ای لیکرت از صفر (کاملاً مخالفم) تا سه (کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شود. این پرسشنامه مشتمل بر دو مؤلفه نگرش مثبت و نگرش منفی به بزهکاری است. ۱۲ گویه برای بررسی نگرش مثبت و ۱۶ گویه برای بررسی نگرش منفی به رفتار بزهکارانه طراحی شده است. روایی و پایایی این پرسشنامه توسط فضلی (۱۳۸۹) بررسی شده است. در پژوهش وی درجهت حصول

اطمینان از روایی آن، گویه‌ها و طیف مورد استفاده برای پاسخ به افراد صاحب‌نظر در رابطه با موضوع مورد مطالعه ارائه شد. سپس گویه‌های مورد توافق، در ابزار اندازه‌گیری لحاظ و بقیه مواردی که از نظر صاحب‌نظران ارتباط چندانی با موضوع نداشت، حذف شدند. به عبارت دیگر، از مجموعه گویه‌های ارائه‌شده در ابزار، در پرسشنامه مربوط به دانش‌آموزان، ۲۸ گویه مورد توافق متخصصان قرار گرفت. با بهره‌مندی از روش آلفای کرونباخ، مقدار پایایی برای نگرش مثبت به رفتار بزهکارانه ۰/۷۱ و برای نگرش منفی به بزهکاری ۰/۷۷ به دست آمد (فضلی، ۱۳۸۹). در پژوهش رزمخواه و همکاران (۱۳۹۲) آلفای کرونباخ برای نگرش مثبت به رفتار بزهکارانه ۰/۸۳ و برای نگرش منفی به رفتار بزهکارانه ۰/۸۳ به دست آمد.

مقیاس امید: مقیاس میلر و پاورز^۱ (۱۹۹۸) آزمونی از نوع آزمون‌های شخصیتی است و شامل ۴۸ جنبه از حالت‌های امیدواری و درماندگی است که گویه‌های قیدشده در آن بر مبنای تظاهرات آشکار یا نهان رفتاری در افراد امیدوار و یا ناامید برگزیده شده‌اند. دامنه امتیازات کسب‌شده در این پرسشنامه از ۴۸ (کاملاً درمانده) تا ۲۴۰ (حداکثر امیدواری) متغیر است. در پژوهش ابوالقاسمی، ساعدی و موری نجف‌آبادی (۱۳۸۹)، برای تعیین پایایی پرسش‌نامه از دو روش آلفای کرونباخ و تنصیف استفاده شده است که به ترتیب برابر با ۰/۹۰ و ۰/۸۹ بوده است. همچنین برای تعیین روایی این پرسشنامه از نمره پرسش ملاک استفاده شده است که نمره کل پرسشنامه با نمره پرسش ملاک همبسته شده و مشخص شده است که بین این دو رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد ($p < ۰/۰۱$ ، $r = ۰/۶۱$) (ابوالقاسمی و همکاران، ۱۳۸۹).

تجربه مصرف مواد: به‌منظور بررسی تجربه مصرف مواد، تنها از یک سؤال «تاکنون چندبار تجربه مصرف مواد داشته‌اید؟» استفاده شد که در پاسخ به آن هر فرد پاسخ‌دهنده

^۱ Miller & Powers Hope Scale

باید یکی از گزینه‌های «یک بار»، «دو بار»، «سه بار»، «چهار بار و بیشتر» و یا «مصرف نداشته‌ام» را انتخاب می‌کرد.

یافته‌ها

در ابتدا و قبل از پاسخ به سؤالات پژوهش، روابط بین متغیرهای پژوهش با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون مورد بررسی قرار گرفت که نتایج حاصل از آن به صورت ماتریس همبستگی در جدول ۲ ارائه شده است. همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، بین امید به زندگی با نگرش منفی به رفتار بزهکارانه ($r = 0/34, p < 0/001$)، رابطه مثبت و با نگرش مثبت به رفتار بزهکارانه ($r = -0/26, p < 0/001$) رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد. همچنین نتایج جدول نشان می‌دهد که بین امید به زندگی با تجربه مصرف مواد ($r = -0/45, p < 0/001$) رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۲. ضرایب همبستگی بین امید به زندگی با ابعاد نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد

متغیرها	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری
۲- نگرش مثبت به رفتار بزهکارانه	-۰/۲۶	۰/۰۰۱
۳- نگرش منفی به رفتار بزهکارانه	۰/۳۴	۰/۰۰۱
۴- تجربه مصرف مواد	-۰/۴۵	۰/۰۰۱

به منظور پاسخ به سؤال اول پژوهش مبنی بر اینکه آیا امید به زندگی، پیش‌بینی‌کننده نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد مخدر در میان دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه زاهدان است؟ از تحلیل رگرسیون ساده استفاده شد که یافته‌های آن در جدول ۳ گزارش شده است.

جدول ۳. نتایج رگرسیون نگرش منفی و مثبت به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد بر امید به زندگی

متغیر ملاک	همبستگی	مجذور همبستگی	ضریب بتا	مقدار تی	سطح معنی داری
تجربه مصرف مواد	-۰/۴۵	۰/۲۹	-۰/۴۵	۶/۶۱	۰/۰۰۴
نگرش مثبت به رفتار بزهکارانه	-۰/۲۶	۰/۰۶	-۰/۲۶	۳/۹۵	۰/۰۰۲
نگرش منفی به رفتار بزهکارانه	۰/۳۴	۰/۳۳	۰/۳۴	۲/۹۷	۰/۰۰۲

بر اساس جدول ۳، امید به زندگی به ترتیب ۲۹، ۶ و ۳۳ درصد از واریانس تجربه مصرف مواد، نگرش مثبت و منفی به مواد را تبیین می‌کند. به گونه‌ای که امید به زندگی به شکل مثبت، نگرش منفی به رفتار بزهکارانه ($p \leq 0/002$ و $\text{Beta} = 0/34$) و به شکل منفی، نگرش مثبت به رفتار بزهکارانه ($p \leq 0/002$ و $\text{Beta} = -0/26$) و تجربه مصرف مواد ($p \leq 0/004$ و $\text{Beta} = -0/45$) را پیش‌بینی کرده است.

به منظور پاسخ به سؤال دوم پژوهش که آیا امید به زندگی، ابعاد نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد در بین دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه شهر زاهدان تفاوت دارد؟ و در بررسی تفاوت بین میانگین‌ها از آزمون تی ویژه گروه‌های مستقل استفاده شد.

همان‌گونه که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، بین دانش‌آموزان شیرآباد و مرکز شهر در مقیاس‌های تجربه مصرف مواد ($t=3/30$)، نگرش منفی ($t=12/25$) و مثبت به رفتار بزهکارانه ($t=2/90$) و امید به زندگی ($t=11/73$) تفاوت معناداری مشاهده شده است.

جدول ۴. خلاصه آماره‌های خرده‌مقیاس‌های تجربه مصرف مواد مخدر، نگرش منفی و مثبت

به رفتار بزهکارانه

متغیرها	گروه	میانگین	انحراف استاندارد	آزمون تی	سطح معناداری
تجربه مصرف مواد مخدر	شیرآباد	۵/۴۲	۱/۹۰	۳/۳۰	۰/۰۰۳
	مرکز شهر	۳/۹۰	۲/۰۵		
نگرش منفی به رفتار بزهکارانه	شیرآباد	۴۰/۶۰	۴/۵۲	۱۲/۲۵	۰/۰۰۲
	مرکز شهر	۵۰/۷۰	۶/۸۹		
نگرش مثبت به رفتار بزهکارانه	شیرآباد	۳۲/۴	۴/۲۶	۲/۹۰	۰/۰۰۵
	مرکز شهر	۳۰/۰۳	۹/۶۳		
امید به زندگی	شیرآباد	۱۴۷/۳	۲۸/۰۹	۱۱/۷۳	۰/۰۰۱
	مرکز شهر	۱۶۸/۶۰	۷/۸۵		

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف اصلی بررسی رابطه امید به زندگی، نگرش به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد مخدر در میان دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه مدارس شیرآباد و مرکز شهر زاهدان انجام گرفت. نتایج نشان داد که بین امید به زندگی با نگرش منفی به رفتار بزهکارانه، رابطه مثبت و با نگرش مثبت به رفتار بزهکارانه، رابطه معکوس و معنی‌داری وجود دارد. همچنین نتایج نشان داد که بین امید به زندگی با تجربه مصرف مواد، رابطه معکوس و معنی‌داری وجود دارد. علاوه بر این، نتایج رگرسیون نشان داد که امید به زندگی به ترتیب ۲۹، ۶ و ۳۳ درصد از واریانس تجربه مصرف مواد، نگرش مثبت و منفی به رفتار بزهکارانه را تبیین می‌کند. به گونه‌ای که امید به زندگی به شکل مثبت، نگرش منفی به رفتار بزهکارانه و به شکل منفی نگرش مثبت به رفتار بزهکارانه و تجربه مصرف مواد را پیش‌بینی کرده است. این یافته با یافته‌های رزمخواه و همکاران (۱۳۹۲)، ذکر (۱۳۹۴)، فتوحی (۱۳۹۴)، موسوی‌مقدم و همکاران (۲۰۱۴، ۲۰۱۶)، کوپاک و همکاران (۲۰۱۴)، موری (۲۰۱۵)، والترز (۲۰۱۶) همخوان است.

موسوی مقدم و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهش خود دریافتند که عواملی همچون امیدواری به زندگی و عقاید مذهبی باعث کاهش رفتارهای پرخطر در بین دانش‌آموزان می‌شود؛ علاوه بر این موسوی مقدم و همکاران (۲۰۱۶) دریافتند که بین امیدواری به زندگی و سلامت روان با عقاید مذهبی در دانش‌آموزان رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. همچنین، فتوحی (۱۳۹۴) نشان داد که بین گرایش به مواد مخدر با نگرش به مصرف مواد در دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. علاوه بر این نتایج نشان داد که ۳۶ درصد واریانس گرایش به مواد مخدر به وسیله نگرش به مصرف مواد تبیین می‌شود.

ذکر (۱۳۹۴) دریافت که میان نگرش افراد، عملکرد و رفتارهای بزهکارانه رابطه‌ای مستحکم وجود دارد و افراد براساس نوع باوری که نسبت به مواد مخدر دارند، یا به مصرف آن روی می‌آورند و یا اینکه مصرف مواد را ترک می‌کنند. علاوه بر این در افراد معتاد نوع نگرش آن‌ها به مواد می‌تواند بر میزان گرایش به مواد مخدر و عملکرد و رفتارهایشان تأثیر داشته باشد.

نتایج پژوهش موری (۲۰۱۵) نشان داد که بین رفتارهای مجرمانه و گرایش به مصرف مواد مخدر رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. کوپاک و همکاران (۲۰۱۴) نشان داد که بین مصرف مواد مخدر با رفتارهای بزهکارانه، ارتباط مثبت و معنی‌داری است. علاوه بر این، رفتارهای بزهکارانه با خشونت در افراد وابسته به مواد نیز ارتباط دارد. همچنین پژوهش والترز (۲۰۱۶) نشان داد که بین وابستگی به مواد مخدر و رفتارهای مجرمانه، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. نتایج پژوهش نقش‌بندی و همکاران (۱۳۹۵) نیز نشان داد که بین اعتیاد و گرایش به رفتارهای جرم‌گرایانه، رابطه مستقیم و معنی‌داری وجود دارد.

نتایج پژوهش در ارتباط با سؤال دوم نشان داد که بین دانش‌آموزان شیرآباد و مرکز شهر در مقیاس‌های تجربه مصرف مواد، نگرش منفی و مثبت به مواد و امید به زندگی تفاوت معناداری وجود دارد. بدین صورت که میانگین تجربه مصرف مواد مخدر در

شیرآباد و نیز نگرش مثبت نسبت به رفتار بزهکارانه در دانش‌آموزان شیرآباد به نحو معنی‌داری بیشتر از دانش‌آموزان مرکز شهر بود. همچنین نگرش منفی نسبت به رفتار بزهکارانه در دانش‌آموزان شیرآباد و نیز امید به زندگی در میان دانش‌آموزان شیرآباد به نحو معنی‌داری کمتر از دانش‌آموزان مرکز شهر بود. نتایج این پژوهش با یافته‌های میلر (۲۰۱۵)، کیم و همکاران (۲۰۱۰) و صفاری‌نیا و امینی (۲۰۱۵) هماهنگ است.

یافته‌های صفاری‌نیا و امینی (۲۰۱۵) نشان داد که بین دو گروه از دانش‌آموزانی که از لحاظ وضعیت اقتصادی و اجتماعی متفاوتی برخوردار هستند، در امیدواری به زندگی و سلامت روان تفاوت معنی‌داری وجود دارد؛ به عبارت دیگر، دانش‌آموزانی با وضعیت اقتصادی و اجتماعی بالاتر در مقایسه با دانش‌آموزان وضعیت اقتصادی و اجتماعی پایین‌تر، دارای سلامت روان بالاتر و امیدواری بیشتری نسبت به زندگی هستند.

نتایجی که از پژوهش حاضر به دست آمده است نیز بیانگر آن است که در دانش‌آموزان ساکن حاشیه شهر که در شرایط اقتصادی و اجتماعی پایین‌تری قرار دارند و در معرض آسیب‌های اجتماعی بیشتری هستند، امید به زندگی کمتر بوده، تجربه مصرف مواد مخدر و نگرش مثبت به رفتار بزهکارانه بیشتر است.

محدودیت‌هایی در انجام این پژوهش وجود داشت که به اختصار به آن‌ها اشاره می‌شود: اگرچه برای پاسخ‌دهی صادقانه به پرسشنامه‌ها در میان نوجوانان به‌خصوص در زمینه تجربه مصرف مواد مخدر که با صرف زمان قابل حل بود؛ تعداد نسبتاً زیاد سؤالات پرسشنامه‌ها؛ انجام پژوهش در منطقه‌ای محدود از شهر که الزاماً قابل تعمیم به کل جامعه نیست؛ همچنین به دلیل دخالت عوامل متعدد در گرایش به اعتیاد و تجربه سوء مصرف مواد، باید عوامل دیگری نظیر شخصیت لذت‌طلب، روحیه کنجکاوی، تمایل به متفاوت بودن، نداشتن مهارت زندگی، شرایط فرهنگی، وضع اجتماعی، خانوادگی و عوامل اقتصادی نیز مورد بررسی قرار می‌گرفت.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های مشابه در سطح وسیع‌تر و جوامع حاشیه‌نشین دیگر نیز در جهت تأیید نتایج این پژوهش انجام گیرد و عوامل دیگر دخیل در نگرش به اعتیاد مورد بررسی قرار گیرد.

پیشنهاد می‌شود که همه دست‌اندرکاران و مسئولان جامعه و خانواده‌ها، برای جلوگیری از گرایش نوجوانان به مواد مخدر و اعتیاد، راهبردها و راهکارهایی عملی در محیط خانواده و جامعه در دستور کار خود قرار دهند تا شاید بتوان راهکاری برای نجات نسل نوجوان از اعتیاد به مواد مخدر پیدا کرد. علاوه بر این، لازم است دست‌اندرکاران آموزش و پرورش، امیدواری را مورد توجه قرار داده و با برگزاری کلاس‌ها و کارگاه‌های آموزشی در مدارس، در زمینه راهکارهای افزایش امید و معنی‌داری زندگی، سلامت جسمانی و روانی دانش‌آموزان را بهبود بخشند. همچنین پیشنهاد می‌شود که تقویت مراکز مشاوره و ارائه خدمات مشاوره‌ای و مددکاری در زمینه‌های فردی و گروهی در مدارس در دستور کار قرار گیرد و سرویس‌های خدمات سلامت روانی بر روی بهبود و افزایش امید تمرکز بیشتری کنند. با توجه به تفاوت معنی‌داری که در میانگین‌های متغیرهای پژوهش حاضر در میان دانش‌آموزان حاشیه شهر و مرکز شهر به دست آمده است و با توجه به مستعد بودن نوجوانان حاشیه شهر نسبت به آسیب‌های اجتماعی، از جمله اعتیاد، توصیه می‌شود تمرکز و توجه بیشتری بر پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی در هر سه سطح اولیه، ثانویه و ثالثیه در میان این قشر آینده‌ساز از جامعه صورت گیرد.

در پژوهش حاضر نمونه مورد مطالعه دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه زاهدان است و در تعمیم نتایج این پژوهش به سایر جمعیت‌های آماری باید احتیاط کرد.

منابع

- ۱- آرماني، عليرضا. (۱۳۹۲). بررسی رابطه گرایش به مواد مخدر با باورهای خودکارآمدی و سلامت روان دانش آموزان دبیرستانی شهر تهران. مجله علوم روان‌شناختی، ۷ (۱)، ۴۵-۶۸.
- ۲- ابوالقاسمی، شهنام؛ ساعدی، سارا؛ موری نجف‌آبادی، ندا. (۱۳۸۹). بررسی اثربخشی تجسم هدایت‌یافته و معنادرمانی بر میزان افسردگی، اضطراب و امیدواری زنان مبتلا به سرطان بیمارستان شفاي اهواز. فصلنامه علمی-پژوهشی زن و فرهنگ دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز، ۲ (۵)، ۳۱-۴۷.
- ۳- احمدی، محمد. (۱۳۹۲). بررسی رابطه گرایش به مصرف مواد با دانش نسبت به مواد بر روی دانشجویان متأهل دانشگاه آزاد تهران. مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران (اندیشه و رفتار)، ۱۷ (۲)، ۱۲-۳۶.
- ۴- اکبری احمد محمودی، علی؛ جعفری هرنندی، رضا. (۱۳۹۳). بررسی و مقایسه خودکارآمدی با گرایش به مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان تک‌والد و عادی شهرستان شهرکرد. فصلنامه علمی-تخصصی دانش انتظامی-چهار محال و بختیاری، ۲ (۵)، ۲۳-۳۴.
- ۵- حبیبی، یوسف؛ حسین‌زاده عربانی، منیژه؛ حسینی، سید حسین. (۱۳۹۵). پیش‌بینی گرایش به اعتیاد دانش‌آموزان براساس امید به زندگی و رضایت از زندگی. کنفرانس جهانی روان‌شناسی و علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی در آغاز هزاره سوم.
- ۶- دلاور، علی. (۱۳۹۲). روش تحقیق آمیخته. انتشارات ویرایش. تهران.
- ۷- ذکر، الهام. (۱۳۹۴). بررسی رابطه نگرش با گرایش به مواد مخدر در میان دانش‌آموزان مقطع دبیرستان شهر تهران، بررسی رابطه سلامت روان با رضایت زناشویی خانواده‌های زنان شاغل و خانه‌دار. مجله تحقیقات روان‌شناسی موفق، ۷ (۳)، ۷۳-۸۸.
- ۸- رزمخواه، ساناز؛ پاکزاد، بتول؛ احقر، قدسی. (۱۳۹۲). رابطه سلامت روانی و نگرش به بزهکاری در نوجوانان و جوانان در کمپ‌های اطراف تهران. تحقیقات روان‌شناختی، ۵ (۲۰)، ۱-۱۶.

- ۹-سنجری، شهرام. (۱۳۹۰). بررسی میزان گرایش به مواد مخدر در دانش‌آموزان شهر اصفهان. *مجله روان‌شناسی و سلامت*، ۱ (۲)، ۵۱-۶۰.
- ۱۰-عباس‌زاده، محمدعلی. (۱۳۹۲). بررسی رابطه خودکارآمدی با گرایش به مواد مخدر در زنان. *مجله علوم روان‌شناسی اجتماعی (یافته‌های نو در روان‌شناسی)*، ۳ (۵)، ۲۴۲-۲۶۹.
- ۱۱-علیوردی‌نیا، اکبر؛ آرمان‌مهر، وجیهه. (۱۳۸۷). فعالیت‌های ورزشی و بزهکاری. *مجله علوم حرکتی و ورزشی*، ۶ (۱۲)، ۱۰۱-۱۱۹.
- ۱۲-فتوحی، پری. (۱۳۹۴). رابطه بین دانش و نگرش نسبت به مواد مخدر و داروها با گرایش به این مواد در دانش‌آموزان متوسطه. *دومین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی، علوم تربیتی و سبک زندگی*.
- ۱۳-فضلی، وحید. (۱۳۸۹). بررسی رابطه شیوه‌های تربیتی والدین و نگرش به رفتارهای بزهکارانه در بین نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ سال شهر تهران. *مطالعات پیشگیری از جرم*، ۵ (۱۴): ۷۸-۱۱۱.
- ۱۴-فلاح‌چای، حمیدرضا. (۱۳۸۸). بررسی رابطه دانش نسبت به مواد با گرایش به مواد در میان زنان دانشگاه آزاد تهران. (چاپ سوم). تهران: انتشارات دانشگاه آزاد.
- ۱۵-قادری، علیرضا. (۱۳۹۱). بررسی رابطه سلامت روان و هوش معنوی با گرایش به مواد مخدر در دانشجویان متأهل دانشگاه علوم پزشکی تهران. انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۶-نقش‌بندی، سیده نرمین؛ شریفی، ارکان؛ محمدزاده، سروه. (۱۳۹۵). بررسی میزان ارتکاب جرم براساس طول مدت یا ماده مخدر مصرفی. *کنفرانس جهانی روان‌شناسی و علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی در آغاز هزاره سوم*.

17-Kim, E., Kwak, D. H., & Yun, M. (2010). Investigating the effects of peer association and parental influence on adolescent substance use: A study of adolescents in South Korea. *Journal of Criminal Justice*, 38(1), 17-24.

- 18-Kopak, A. M., Vartanian, L., Hoffmann, N. G., & Hunt, D. E. (2014). *The connections between substance dependence, offense type, and offense severity*. *Journal of Drug Issues*, 44(3), 291–307.
- 19-Murray, M. A. (2015). *An exploration of negative family factors and substance use amongst adolescents: The lasting effects of family substance use, parental criminality, and parental corporal punishment*. *Masters Theses*. Paper 760.
- 20-Miller, M., (2015). *Improving the outcomes of children affected by parental substance abuse: a review of randomized controlled trials*. *Substance Abuse Rehabilitation*, 6, 15–24.
- 21-Miller, J. F., & Powers, M. J. (1998) *Development of an instrument to measure hope*. *Nursing Research*, 37(1), 6-10.
- 22-Mousavi Moghadam, S. R., Imanzad, M., Tavan, H., Sayemiri, K., Amini, K. S. (2014). *A survey on general health among students of guidance schools*. *Journal of Paramedical Sciences*, 5(2), 2008-4978.
- 23-Musavi Moghadam, S. R., Arjomandi, S., Khebarzadeh, Z., Naderi, M., & Shokri, S. (2016). *Examine the relationship between religious orientation with general health and life expectancy in female students of Ilam province*. *The Caspian Sea Journal*, 10(1), 71-75
- 24-Pourmohamadreza-Tajrishi, M., Ashori, M., & Jalilabkenar, S. S. (2013). *The effectiveness of emotional intelligence training on the mental health of male deaf students*. *Iranian Journal of Public Health*, 42(10), 1174-1180.
- 25-Saffarinia, M., & Amini, F. (2015). *The comparison of general health and life expectancy between students with favorable and unfavorable socioeconomic status*. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*, 3(4), 179-182.
- 26-Saks A. M, & Gruman, J. A. (2011). *Organizational socialization and positive organizational behavior: Implication for theory, research, and practice*. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 28(1), 14-26.

- 27-Snyder, C. R. (2002). *Hope theory: Rainbows in the mind. Psychological Inquiry, 13, 249-275.*
- 28-Walters, G. D. (2016). *Mediating the distal crime–drug relationship with proximal reactive criminal thinking. Psychology of Addictive Behaviors, 30(1), 128-137.*
- 29-Yavari, A., Sorouri, F., Rezaei, M., Weisi, F., Tahmasebi, B., & Dalvand, H. (2015). *The relation between life expectancy and early maladaptive schemas in the mothers of children with intellectual disability In Kermanshah City in 2014. Pajouhan Scientific Journal, 13(2), 32-39.*